

Государственное казённое общеобразовательное учреждение
Республики Дагестан «Бабаюртовская средняя школа-интернат
№11»

**Открытый урок
по кумыкской литературе
на тему:
Магомед-Солтан Яхъяев
«Земля говорит».**

**Подготовила и провела Адильсаидова Айда Керимовна
7 «а» класс
февраль 2021 год.**

Дарсны темасы: М.С. Ягъияев. «Топуракъ сейлей.»(беклешдирив)

Дарсны мурады:

- Язывчуну яшавуну яратывчулугъуну уьстюнде ишлев.
- Асарны аслу маънасын ачыв.
- Игитлени келпетлерин ачыкъ этив.
- Асар якъда нечик агъамиятлы ерни тутгъанны англатыв.

Дарсны кюю: Тарбиялав.Ойлав.

Къолланагъан алатлар: Дарсгъа презентация-гёрсетивлер(слайдлар),суратлар,китаплар.

Дарсны къурумуну:

1. Дарсгъа гиришив.
2. Уьйге ишни сорав.
3. ИКТ-доскадан дарсны мурады темасы гёрсетиле.
4. М.Атабаевни “Белгисиз солдат,” деген шиърусу охула.
5. М-С.Ягъияевни “Топуракъ сейлей ” деген асары беклешдириле.
6. “Давну къайгъысы” деген темагъа охувчулар язып гелген сочинениелери охула.
7. “Мармар таш” деген йыргъа тынглав.
8. Беклешдирив иш оьтгерив.
9. Уьйге иш берив.
10. Дарсны натижасын чыгъарыв ва охувчуланы къыйматлав.

Дарсгъа гиришив.

Муалим: Салам яшлар!

Бугюн биз адабиятдан ачыкъ дарс оьтгеребиз.

Янгыз атын айтып кьойсанг да, бютюн халкъы танийгъан язывчулар кеп ёлукъмай.

Магъаммат- Солтан Ягъияевич Ягъияев буса шотай язывчулары арасында гьюрметли ерни тутагъаны негъакъ тююл.

Бизин бугюнго дарсыбыз Къумукъ халкъныоьктемлиги болуп токътагъан уллу язывчу, драматург, таржумачы, юреклеге сингип къалагъан тамаша татли, йымышакъ хасиятлы, адабиятны сенмейген юлдузу М,С,Ягъияевични яратывчулугъуна багъышлана.

Бизин бугюнго дарсыбызны мурады- М-С. Ягъияевни «Топуракъ сёйлей» деген асарын беклешдирик.

Гъали биз М-С. Ягъияевни яшаву ва яратывчулугъун эсге алажакъбыз.

Язывчу , драматург, таржумачы Магъамматсолтан Ягъияевич Ягъияев 1922- нчи йылда Къарабудагъент району Къакъашура юртунда тувгъан. Шо юрт бек гёзел агъачлыкълар елеген тавлары арасында ерлешген. Оьз заманында ону атасы кызыл партизан болгъан. 1930- нчу йыл Магъамматсолтанны атасы хапарсыздан гечинген. Сонг анасы ону школагъа алып баргъан. Адамлар шогъар тамашалыкъ этген, неге тююл шо вакътилерде къакъашуралылар оьзлени яшлары совет школагъа уллу кыйынлыкъларда бере болгъанлар. М. С. Ягъияев юртдагъы школаны битдирген сонг Хасавюрт шагъарда педучилищеде охугъан. Дагъыстан пединститутну, Москвада М. Горькийни атындагъы адабият институтда оьр адабият курслары битдирген.

Партия ва совет къурумларда ишлеген, «Дослукъ» деген адабият журналны баш редактору, А –П Салаватовну атындагъы Къумукъ театры адабият бёлюгюню заведующийи, Дагъыстанны язывчуларыны союзуну консультанты болуп ишлеген. М-С. Ягъияев 12 пьесаны автору «Меникисен меники», «Юрекде сююв булан», «Йырчы Къазакъ», «Ялгъан той» деген ва башгъа пьесалары къаравчуну эсинде. М-С. Ягъияев Л. Толтойну, А. Чеховну, А. Фадеевни асарлары совет ва тыш уьлкелени драматургларыны пьесалары къумукъчагъа гёчюрген. М-С. Ягъияевге 1975-нчи йылда оьсюп гелеген наслулар учун язылгъан асарларына Сулейман Стальскийни атындагъы республика савгъаты, 1982-нчи йылда Йырчы Къазакъны атындагъы савгъат берилген, 1993-нчу йылда ол «Дагъыстанны халкъ язывчусу» деген сыйлы атгъа ЕС болгъан. Ол М-С. Ягъияев 2006-нчы йылны 3-чю октябрь айында гечинген.

-Дагъыда яшлар М-С. Ягъияевни яратывчулукъ ёлуна нечик билдиривлер кьошум этмеге боласыз?!

-Яш:

- М-С. Ягъияевны асарлары биринчилей 1941-нчи йыл район ва республика газетлени, журналланы бетлеринде чыкъма башлагъан. «Гуляйбат» деген биринчи китабы 1953-нчу йыл печать этилген. Ондан сонг язывчуну кёп- кёп китаплары чыкъгъан: «Чечилмеген сырлар», «Бир орамны игитлери», «Дарман булакъ», «Сенген юрек».

М-С. Ягъияевны пьесалары хыйлы йыллар сагъналарда ойналып тургъан. Олар «Ялгъан той», «Меникисен меники».

-Муаллим:

Дагъыда язывчуну асарларыны гъакъында не айтма боласыз?

-Яш:

М-С. Ягъияевни инкъыллапгъа багъышлангъан асарларыны гъакъында айрыча айтма герек. Ону белгили инкъыллап темагъа багъышлагъан асарлары «Уьч гюнеш».

Трилогия уьч китап бир болгъан асарлары «Хынжаллар сувурулгъан», «Бизге оьлме чола ёкъ», «Оьлюмден уьст гелгенлер».

-Муаллим:

Дурус айтасан _____, олтур!

Гертилей де, М-С. Ягъияевни яш чагъындан гъаваслангъан кёп санавдагъы асарларын айры- айры китаплар этип басмадан чыгъаргъан.

Яшдан берли охувгъа къарышып, даим билимлерин артыра туруп ол шолай уллу «Дагъыстанны халкъ язывчусу» болма бажаргъан.

Язывчуну яшавуну бирдагъы бир аслу яны, яшлар, М-С. Ягъияев Уллу Ватан дагну ортакъчысы болгъаны. 1941-нчи йыл 22-июнда Уллу Ватан дагъ башлана. Ватанны якъламакъ учун савлай халкъ гётерилди. Ону биринчи китабы, биз айтып гетген кюйде 1941 йыл чыкъгъан. Уллу Ватан дагъ башлангъанда язывчу къалам къурдашын тюбекге де алышдырып Ватан якълавчулары сыдрасына гирген. Дагну бары да къыйынлыкъларын гёрген, гъис этген.

М-С. Ягъияевни асарларыны аслу темасы «Уллу Ватан» дагъ болуп токътай.

Яшлар, бизин дарсыбызны эпиграфы шу болуп токътай.

Музыка: «Мармар таш».

Эпиграф:

Белгисиз Солдат...

Айтыгъыз гъали,

ким бар дюньяда

ондан белгили!

Бу сёзлер М. Атабаевны «Белгисиз солдат» деген шиърусундан алынган.

Дарсны эпиграфы этип, яшлар, бу сёзлени тегин алмагъанман. Шу сёзлер бизин бугюнго дарсыбыз булан байлавлу ва агъамиятлы ерни туту.

Неге тюгюл эсе Уллу Ватан дагну йылларында 20 йыллыкъ яш оьзю терен гъис этген, шо йыллардагъы юртлары, адамлары зарлы яшаву, воллагъ, нечакъы бола буса да, гючлю чебер пагъмусу булан гёрсетип бажаргъан.

Ону «Топуракъ сейлей» деген асары халкъ башындан гетген гюнлени, язывчу юреги булан гьис этгенни гюзюде йимик гёрсете. Биз асарын охугъанбыз. Гъали ону аслу маънасын уьстюнде ишлейбиз, ачыкъ этебиз.

-Ким айтма сюе кыысгъача хабарын?

«Топуракъ сейлей» деген асарда Уллу Ватан дав битсе де, дав къойгъан къайгъы битмейгенни гъакъында айтыла.

Бир юртда, бир гюн тюш вакътиде бешинчи класда охуйгъан Серёжа Волков агъасы экскаваторщик Николай да булан колхозну председатели валерий Игнатъевич Спицынны буйругъуна гёре силос кьюу къазма авлакъгъа гелген. Авлакъ ишлени заманында тюбеклер, атылмай къалгъан бомбалар, патронлар табулагъангъа халкъ уьйренип де къалгъан, тек адамланы сюеклеритабулгъан деген хабар кёп адамланы гъалеклендирген. Буланы башлап къабурлар болгъан ер деп эсине геле. Давну биринчи гюнлеринден ахырына ерли фронтларда болгъан Валерий Игнатъевич шу ишни пионер тапшурув этип Серёжагъа буюра. Серёжа озю охуйгъан школадагъы кызыл следопытланы отряды ва Раиса Петровнаны кёмеклиги булан кьююну уьстюн ачалар. Ондан бир нече адамланы сюеклери чыгъа. Каскалар, тюбеклер, компаслар чыкъгъан. Бу хабар тез районгъа яйыла. Ондан чыкъгъан он бир де адамны сюеклерин юртну ортасындагъы майданда къардаш къабур этип гёмелер.

Муаллим:

Олтур. Яшлар, асарда сизге маънасы англашылмайгъан сёзлер ёлугъа:

Кызыл следопытлар – алда гъар школада кружок болгъан. Олар давгъа гетгенли, давда ёкъ болгъанланы, не ерлерде дав этгенни, оьлгенлени гёмюлген ерлерин кагъызгъа язып, о ерлеге барып къабуруна барып къуллукъ этип шоланы юрютеген кружок яшлар болгъан.

Планшет – алда командирлер тутуп юрютеген, ичине кагъызларын, планын, картасын салагъан гиччирек папка.

Муаллим:

Буса да, яшлар, иш муну булан битип къаламы?

Яшлар:

Битмей.

Муаллим:

Мунда табулгъан он бир де адамны сюеги халкъгъа рагъатлыкъ беремиз?

Яшлар:

Бермей.

Мунда табулгъан он бир де адамнысюеги халкъгъа рагъатлыкъ бермей. Неге тююл, оланы атлары белгисиз. Экнчи гюн, башында Раиса Петровна да, Анна Григорьевна да булан кызыл следопытлар блиндажны дагъы да хоталамагъа башлагъан. Дагъы да баш патронлар, эки сувлукъ, уьч тотуя солдат къазан, бир нече тотуя къашыкълар да табулгъанда, яшлар бу ишге бирден – бир гиришелер. Хумну хоталап турагъан Гриша яшыл къашлы юзюк таба. Арты булан Серёжа, тамдагъы эки ташны арасындан папкагъа ошайгъан бир затны таба. Раиса Петровна асталыкъ булан хумун тазалап къараса, эки де яны иелеген акъ пластмасдан этилген планшет.

Планшетни ачып къараса ичинде жылтлы тетрадь. Язывлары бузулмагъан. Дагъы да япыракълап къарагъанда кююнде сакълангъан карандаш язывлары булангъы гъар гюнлюк дневник.

Олар гъар япыракъны тереп къарай. Раиса Петровна да, Анна Григорьевна да тарлана. Буса да ичинде фамилиялары табулар деп яшланы яшыл отну уьстюнде де олтуртуп къартыллайгъан къоллары булан дневникни аявлап ачып, аста охума башлай.

Муаллим:

Олтур. Гелигиз, яшлар, бизде дневникни япырагъыны гиччирек гесегин охуюкъ.

4март.

Охуй _____. Бет 107.

- Гёремисиз, яшлар, фронтда къызъяш Валентина да болгъан.

- Гъар гюнлюк дневникде дагъы да кимлени атлары эсгерилген. Гелигиз, эсибизге алайыкъ.

Яш:

Дневникде, шо ерде дав этген солдатланы гъакъында командир Алимов язгъан. Гъар гюнлюк дневникде шулай адамланы атлары эсгериле: биз эсгерген гиччирек къаркъаралы Валентина, Егор Петренко, Кулумбек, иван Драчёв, Георгоий Махарадзе, Васильев Семён, Роман Мельников, Умаров Исмаил – татар, Уразаев Рагъмат – узбек, Али, Михаил. Ватан учун тюрлю – тюрлю миллетлер биригип, къошулуп бирче душмангъа къаршы ябушгъанлар.

Муаллим:

Дурус.

Гелигиз, яшлар, халкъыбыз, элибиз сав къалсын учун къанлы давда солдатлар къоччакъ кюйде ябушгъан ерин дневникни япырагъындан гиччирек гесегин охуюкъ.

Охуй _____. Бет 121 – 123.

Муаллим:

Яшлар, гъар гюнлюк дневникни охугъан Раиса Петровна тарлана.

Ол къызыл следопытлар къоямы б уишни ахырына чыкъмай. Ким толтурма сюе.

Яш:

- Къызыл следопытлар Раиса Петровнагъа дагъы да охумакъны тилей. Тек, яшлагъа охуп болмай тарлана. Къолгъа бармай бары да шу ерде оьлгенни айта. Яшлар дневникни язгъан командирни фамилиясын излеме башлайлар.

- Яхшы къарасакъ. Балики, бир ерден табарбыз деп. Узакъ къалмай патронгъа ошайгъан, тек оьзю къара пластмассдан этилген затны табалар. Аты, фамилиясы, тувгъан ери язылып, давгъа баргъанда берилген медальон. Анна григорьевна къартыллайгъан бармакълары булан юкьгъа кагъызыны астаача. Муна ондагъы язывлар:

Алимов Камал Исаевич (1912 й)

Шо гюнден тутуп, къызыл следопытлар Алимов кавказлы яда орта азиялы адам болма герек деп ахтарыв ишлер юрютелер. Гъар республиканы военкоматларына кагъызлар язалар. Узакъ къалмай яшланы кагъызларына жаваплар гелип башлай. Командир Алимовну ювукъ адамлары табула ва оланы къабурун гёрмеге чакъыралар. Бу хабаргъа сав юрт сююне. Шо кагъыз булан бирче алимовну къызардашларындан баркалла кагъыз геле. Булай деп...

Бет 126 – 127.

Муаллим:

Табулгъан гюнлюк дневникни бек уллу багъасы бар. Топуракъдан табулгъан дневник Совет солдатлар къоччакъ кюйде дав этип оьлгенни савлагъа билдирген. Бу асар, яшлар, гъавадан алынып язылмагъан, не де бир ерден алынмагъан, гертилей де яшавда болгъан зат. Уллу Ватан дав 1418 гюн узатылгъан. Олай даву ялынлы йылларында Алимовну уьюне белгисиз ёкъ болгъан деген кагъыз, бизин къолну аясыдай гиччинева Ботаюртда давгъа гетгенлени агьлюлерине де гелген. Оланы оьлген, гёмюлген ери белгисиз. Хыйлы – хыйлы ювукъ адамлары оланы гёзлеп оьзлер де о днягъа гетген. Бир ожакъдан уьчёв оьлген агьлю де бар, оланы экевю къайда гёмюлгенни бусагъатда да белгисиз. Бизин Ботаюртдан да болгъан шолай Дженнет Салевдиновнаны бабушкасыны уьч де уланкъардашы давда ёкъ болгъан. Олайлар минглер булан бар дюньяда Алимов да шоланы бириси болгъан. Тек оланы дав этген еринде хыйлы йыллардан сонг бирден билме бажарылгъан.

Олар оылген деп, къабур укъ, белгисиз тас болуп уйге де къайтмайлы къалгъанлар гъали де кеп бар.

Муаллим:

- Яшлар! Нечик ойлшасыз, асаргъа «Топуракъ сёйлей» деген ат неге къоюлгъан экен?

Яш:

Ана топурагъы, Ватан учун, жанын аямай гечесин гюнюн бир этип ябушгъан къызларыны уланларыны гъакъында, олар ким экенни гъакъында топуракъ айтып бере. Арадан 50 йыллар гетсе де.

Муаллим:

Дагъы ким къошма сюе?

Яш:

-Гертилей де шу асарда топуракъ сёйлейгенде йимик. Дав юрюлюп турагъанда оланы гёммеге заман да болмагъан . 10 – 15 адамны барында бирче къардаш къабур этип гемме болгъан.

-Хыйлыланы атлары язылма да язылмай къала болгъан.

-Къатты дав юрюлюп турагъан заманда гёмюлме де гёмюлмей къала болгъан. Окобу, блиндажы къабур болуп къала болгъан олагъа. Шу асарда да шолай болгъан.

Муаллим:

Муна, яшлар, М-С. Ягъияевны яратывчулугъунда Уллу Ватан даву асары гъакъда сёйледик. Сизин асар неге уйрете? Негер чакъыра? Не алдыкъ бугюнго дарсдан?

Яш:

Бизин гележегиз, топурагъыбыз учун ябушуп жан бергенлени унутма ярамайгъанны уйрете. Элибизни, ватаныбызны сюймеге чакъыра.

Муаллим:

Тарыкъбызмы шу гюнлени унутмагъа?

Яш:

Дав битгенли бу йыл бизге 75 йыл болажакъ, хыйлы гюнлер артда къалса да, атылмагъан топланы тавушларын эшитмесек де, даву агъувун унутмагъа тарыкъ тюгюлбюз.

Муаллим: Озакъда -

Дав битгенли арадан
Хыйлы йыллар гетсе де
Давдан къалгъан яралар
Унутулмай нетсе де
Унутулмай! Яралар
Даимге къалгъан йимик,
Бары да зат, бары да
Тюнегюн болгъан йимик.

Муаллим: Минутлукъ шыплыкъ.

Дав йылларда къачырмагъан
башларын.
Яшынмагъан, янтаймагъан икълыкъда.
Бизин учун жанын
берген эрлени
Эсге алайыкъ бир минутлукъ
шыплыкъда.

Уйге иш.

Уллу Ватан даву багъышлангъан бир шиъруну гёнгюнден уйренмек.

Дарсны къыйматлав.

Кёп савболугъуз!

Дарсда ортакъчылыкъ этгенлеге бешлер.